

Панькова Н.В.
вчитель початкових класів,
вища категорія,
звання «старший вчитель»
Хмельницький НВОН№1

Діяльнісний підхід в контексті проєкту «Інтелект України»

Анотація. Розкривається зміст технології діяльнісного підходу в контексті початкової освіти. Виокремлено принципи діялісно зорієнтованого навчання. Визначено контекст діялісного підходу в проєкті «Інтелект України».

Ключові слова: Діялісний підхід, оновлений зміст освіти, принципи діялісного підходу, проєкт, особистісно зорієнтоване навчання.

Зміни, які відбуваються в сучасному високотехнологічному світі, вимагають виховання активної і творчої особистості, яка, на відміну від людини-виконавця, здатна адаптуватися до стрімких змін, генерувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення та вчитися впродовж усього життя. І завдання школи – намагатися віднаходити все нові й нові шляхи реалізації цих якостей, використовувати засоби підвищення мотивації навчання школярів [6, 144].

Особливе місце у структурі освіти належить початковій ланці, яка має створити всі умови для розкриття природних і творчих потенціалів дитини, оскільки цей період є фундаментом подальшого успішного навчання учнів в основній школі. Пріоритет надається навчання самостійно добувати потрібну інформацію, виокремити проблеми, шукати шляхи їх раціонального розв'язання, вміти критично мислити, застосовувати набуті знання для вирішення нових завдань.

Педагогічною технологією, яка дає змогу вирішити ці завдання, є системно-діялісний підхід, який зв'язує проблемні та проєктні, дослідницько-експериментальні й пошукові методики в цілісну педагогічну систему. Її мета – розвиток особистості учня на основі засвоєння ним не лише знань, умінь і навичок, а насамперед узагальнених способів навчальних дій шляхом цілеспрямованої, науково обґрунтованої організації власної навчально-пізнавальної діяльності.

Технологія діялісного навчання сприяє особистісно зорієнтованому навчання, що дозволяє учням реалізувати свої задатки, здібності, показати високий рівень знань. На уроках потрібно вчити здобувачів самостійності, а також умінню створювати освітній продукт як результат спільної діяльності. Сьогодні стало вже очевидним, що саме таке навчання не тільки робить уроки цікавими, а засвоєння знань успішним, але і допомагає дітям набутти досвіду діяльності й спілкування, завдяки якому їм легше своєчасно знайти своє покликання і успішно реалізувати себе в житті.

Використання технології діялісного навчання в освітньому процесі пов'язана з потребою вдосконалення системи початкового навчання, яка стимулюється соціальним замовленням. Згідно з Державними стандартами початкової загальної освіти основними принципами її розбудови є створення умов для повної реалізації здібностей, таланту, всебічного розвитку кожної людини; гуманітаризація; демократизація освіти; пріоритет загальнолюдських цінностей, формування компетентної особистості[5,16].

Ці завдання успішно вирішуються при широкому використанні і впровадженні в практику роботи вчителів початкових класів діялісного навчання, коли вчитель пропонує учням не готові істини, а їх самостійний пошук і створення.

Діялісний спосіб навчання – це особистісне включення школяра в процес, коли компоненти діяльності їм самим спрямовуються і контролюються. При даному

способі навчання забезпечується комфортне психологічне самопочуття учнів і вчителя, різко знижуються конфліктні ситуації на уроках. Створюються сприятливі передумови для підвищення рівня загальнокультурної підготовки. Найголовніше, що діяльнісний спосіб навчання не руйнує традиційну систему навчання, а перетворює її, зберігаючи все необхідне для реалізації нових освітніх цілей.

Діяльнісний підхід – це така організація освітнього процесу, за якої головна увага приділяється активній, різнобічній, продуктивній, максимально самостійній навчально-пізнавальній діяльності учнів. Суттю діяльнісного підходу є розвиток особистості учня на основі засвоєння ним способів дій. Саме тоді школяр зможе сам учитися в класі та вдома. Ці способи – основа формування компетенцій «уміння вчитися самостійно».

Діяльнісний підхід має всі характеристики системи: мету, завдання, розвиток, шляхи досягнення, зв'язки між компонентами, результат. Визначними рисами цього підходу є:

- постановка цілей, реалізація шляхів, переборення труднощів;
- результат – це вихід з навчально-пізнавальної діяльності в самоосвіту – і далі перехід до творчої діяльності;
- ця діяльність організовується систематично, відпрацьовується (тренується) до рівня компетентності (автоматизму, звички);
- це власна діяльність дитини (ключове слово «власна»);
- у такій діяльності слід активно задіяти психічні процеси (сприйняття, пам'ять, увагу, увагу, емоції, мотивацію);
- особливе місце в діяльнісному підході – видам навчально-пізнавальної діяльності: пошук інформації, робота з сучасними джерелами, аналіз, систематизація;
- учень повинен навчитися здійснювати самоконтроль власної діяльності.

Реалізація діяльнісного підходу в освітньому процесі виходить із таких базових принципів:

- навчання і виховання організовується як єдина цілісна система;
- в основу освітньої роботи покладається педагогічно вивірена, спеціально організована власна діяльність кожного учня, яка організовується в зоні його найближчого розвитку;
- процес здобуття знань забезпечується як результат власних пошуків дитини, навчальною діяльністю якої керує вчитель;
- педагог приходить на урок не з готовими відповідями, а з питаннями, які треба розв'язати у спільній діяльності;
- зовнішня мотивація учнів до навчання замінюється запуском внутрішньої мотивації дитини, стимулюванням бажання вчитися, ставити цілі, шукати шляхи та методи самонавчання, умінням себе контролювати, корегувати, оцінювати. Ефективна навчальна праця учня починається тоді, коли він сам захоче пізнавати, виявити власну активність;
- учень виступає як суб'єкт освітнього процесу;
- головним завданням учителя є організація самостійної творчої діяльності учнів, врахування психологічних вимог цього процесу;
- ставлячи за мету розвиток особистості дитини, педагоги орієнтуються не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, а й на формування узагальнених навчальних дій, розвиток «уміння вчитися» як головну фундаментальну компетентність, яка дає змогу розвинути всі інші.

Часто спостерігаються випадки, коли вчитель чітко і доступно роз'яснив новий матеріал, а на наступному уроці чимало дітей не можуть його навіть відтворити. Одна з важливих причин такого стану справ – несформованість узагальнених способів дій, невміння вчитися самостійно. Учень стихійно намагається запам'ятати частини тексту і навіть не робить спроб зрозуміти логіку навчального

матеріалу, та й не може цього зробити тому, що навчально-пізнавальна діяльність у нього не сформована як така.

Передумовою будь-якої діяльності є та чи інша потреба, яка тісно пов'язана з поняттями, мета, тобто те, до чого прагнуть, і мотив, що означає певну спонукальну причину дій, яка забезпечує успіх у навчально-виховній діяльності. Отже, щоб будь-яка спільна діяльність з моїми учнями була результативною, я керуюсь виробленою схемою «потреба – мета – мотив». Та я добре розумію, що дана схема не буде дієвою, якщо не викликати в учнів інтерес до поставленого завдання. Тому на кожному уроці намагаюсь захопити, здивувати учнів, подарувати радість творчості, пізнання навколишнього світу. Не буває так, щоб дитина мала якийсь інтерес і водночас залишалась байдужою і бездіяльною. Навпаки, у дитини з'являється піднесений настрій, вона усвідомлює ситуацію, пов'язану з об'єктом її зацікавлення, відчуває глибокий внутрішній зв'язок цього об'єкта зі своєю особистістю. Усе це викликає в неї сильне, непереборне прагнення до об'єкта інтересу, готовність напружити всі сили, наполегливо працювати, переборювати будь-які труднощі та перешкоди. Гострішим стає спостереження, активізується емоційна й логічна пам'ять, інтенсивніше «працює» уява. А це, безперечно, є передумовою розвитку бажання вчитися, усвідомлення змісту діяльності, використання узагальнених способів дій, необхідних для осмислення теми, застосування знань у стандартних і нестандартних ситуаціях, виявлення таких вольових якостей у роботі, як наполегливості, цілеспрямованості.

Необхідно, щоб учні опанували прийоми зіставлення проміжних і кінцевих результатів з наміченим еталоном. У спеціально створених педагогічних умовах учень повинен навчатися сам! Адже навчально-пізнавальна діяльність – це самокерована діяльність учня з розв'язання особисто значущих проблем. Якщо в результаті такої діяльності досягнуто запланованого результату – діяльність реалізована правильно, якщо результату немає – навчальне заняття було вкрай малоєфективним. Тому організація навчально-виховного процесу з наголосом на формування, постійне удосконалення власної самостійної навчально-пізнавальної діяльності учня – це надійний, ефективний шлях до покращення якості й результативності освіти.

Правильно організоване навчання формує методи і способи дій, впливає на зростання мотивації і навчальної активності, закладає основи для занять самоосвітою і саморозвитком упродовж усього життя, готує до продуктивної праці.

Сукупність компетенцій у сфері самостійної пізнавальної діяльності спрямована на приріст знань, визначається як головна в навчально-виховному процесі й називається компетенцією «вміння вчитися». Сюди відносяться знання, вміння, навички, організація цілепокладання, планування власних дій, вибір шляхів розв'язання проблеми, аналіз, рефлексія, самооцінка власної діяльності, навички продуктивної діяльності.

Умови, що забезпечують ефективність процесу формування позитивної навчальної мотивації молодших школярів: професійна підготовленість вчителя початкових класів до цілеспрямованої і систематичної роботи щодо встановлення рівня і цілеспрямованої діяльності з розвитку позитивної навчальної мотивації школярів; особистісні якості і здатність вчителя виконувати роль прикладу для наслідування; реалізація принципів наступності в системі «початкова – середня ланка загальноосвітньої школи»; індивідуальний підхід до навчання молодших школярів; використання потенціалу родинного виховання; цілеспрямована робота з підвищення мотиваційного потенціалу уроку за рахунок збагачення мислення дітей яскравими відчуттями, що викликають особистісне ставлення до учіння; методично грамотне використання інтерактивних методів навчання; реалізація моделі поетапного формування навчальної мотивації; активізація творчих здібностей у ході виконання навчально-пізнавальних завдань.

Мотивація навчальної діяльності – це динамічний процес формування мотивів учіння, що включає створення готовності, прийняття навчального завдання, постановка мети, планування роботи й організація її досягнення, аналіз, рефлексія, самооцінка власної діяльності, орієнтування в навчальному матеріалі, навчальні дії і контроль своєї роботи [7,123-125].

Навчально-пізнавальна діяльність складається з інтелектуальної, дослідницько-експериментальної, конструкторської, інформаційно-пошукової, винахідницької, раціоналізаторської, кожна з яких має свою структуру. Ця діяльність організовується в зоні найближчого розвитку учня, яку стисло можна визначити як таку, в якій вимагається не пригадування раніше вивченого, не використання способів дій лише за аналогією, за відпрацьованим алгоритмом, а напружена власна розумова діяльність, спрямована на розв'язання раніше невідомих навчальних завдань.

Учень має бути постійно включений у самостійний пошук нових знань і використовувати для цього способи самонавчання. Якщо учень не включений у таку діяльність, його навчання припиняється. Самостійна робота розглядається як перетворення інформації на знання, вміння, навички і далі – на компетенцію. Саме тому вона має мати місце на більшості уроках та позакласних занять: від постановки мети до здійснення контролю і самоконтролю, корекції, з переходом від найпростіших видів робіт до складніших, що мають пошуковий характер. Досвід показує, що ефективність самостійної роботи досягається, якщо вона є одним з основних органічних компонентів навчального процесу і здійснюється планомірно, систематично, а не випадково й епізодично. Учитель здійснює управління цією діяльністю (планування, організація, мотивація, контроль).

Якщо метою є засвоєння нової теми, то шлях до досягнення такої мети лежить через організацію особистого сприйняття, усвідомлення, осмислення, запам'ятовування, узагальнення і систематизацію, використання знань на практиці в стандартних та нестандартних умовах, набуття досвіду – творчої діяльності.

Реалізувати діяльнісний підхід можна через засвоєння учнями і постійне удосконалення змісту і суті універсальних, надпредметних, узагальнених способів дій, знання їх структури і функцій. Це весь комплекс дій, які використовуються у вивченні різних предметів і складають таку фундаментальну компетенцію, як уміння самостійно вчитися і самовдосконалюватися. До цих дій відносяться логічні операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення і систематизації, класифікації, індукції й дедукції, виділення головного тощо. Уміння використовувати ці логічні операції – серцевина універсальних навчальних дій.

При вивченні абсолютної більшості тем шкільних курсів можна і треба не лише використовувати ці розумові дії, а й підкреслювати їхню необхідність, науковість, формувати в учнів уміння їх успішно застосовувати, підкреслювати, що ці вміння не менш значимі, ніж сам зміст матеріалу, що вивчається.

Разом із формуванням логічних операцій вчимо учнів прийомів запам'ятовування головного, відшукування причинно-наслідкових зв'язків тощо. Озброєння учнів узагальненими способами дій – це надійний шлях до розгортання процесів самонавчання, самовдосконалення, вміння вчитись упродовж усього життя. Тому набуття компетентності «вміння вчитися» є, безумовно, основною проблемою тих, хто навчається.

Особливої актуальності набуває діяльнісна технологія навчання в контексті проєкту «Інтелект України», мета якого формування успішної, щасливої, компетентної особистості, патріота України.

Основними підходами в освітньому процесі проєкту «Інтелект України» є:

- системний,
- особистісно орієнтований,

- компетентнісний,
- діяльнісний,
- поліфункціональний,
- інтегративний.

Діяльнісні моделі навчання в освітньому процесі проєкту «Інтелект України» реалізуються через:

- поглиблення,
- збагачення,

Однією з характерних ознак розвитку національної системи освіти на сучасному етапі є її варіативність, що виражається в розробці і створенні альтернативних підручників, якими і є посібники науково-педагогічного проєкту «Інтелект України», що стали виразником певної педагогічної технології через діяльнісний підхід. Створення таких навчальних книжок повноцінно реалізують ідеї особистісно орієнтованого навчання. Посібники проєкту побудовані з урахуванням основних етапів навчання - засвоєння навчального матеріалу та його застосування на практиці. Вони реалізують діяльнісний підхід до організації навчального процесу, який змодельований у підручнику за принципом: «Для того, щоб учень засвоїв матеріал, який вивчає, він повинен виконати повний цикл пізнавальних дій, тобто сприйняти його, осмислити, запам'ятати, повправлятися в застосуванні знань на практиці й потім виконати подальші навчальні дії на їх повторення, поглиблення й міцніше засвоєння. Через дані посібники реалізується концепція міцного засвоєння знань, періодичне повторення навчального матеріалу. Спочатку проміжки між повторенням коротші, пізніше вони збільшуються. Велику увагу в підручниках автори приділяють ознайомленню молодшого школяра з конкретними способами запам'ятовування: використання наочних посібників, застосування алгоритмів, пам'яток, опорних схем, таблиць тощо. Вправи у підручниках також реалізуються через діяльнісний підхід - поділяються на пробні, тренувальні, творчі. Велике місце автори відводять вправам за зразком - це завдання з повною орієнтувальною основою дії. Учні знають, як виконувати його та які результати повинні отримати. Дані посібники не лише повноцінно й послідовно викладають навчальний матеріал, а й служать моделлю формування навчальної діяльності як провідної у молодшому шкільному віці. Вони реалізують емоційно-ціннісний компонент змісту освіти й мотиваційну функцію.

Важливим моментом проєкту є формування емоційно-позитивного стану дитини в процесі навчання, що є важливою сферою діяльнісного підходу. Це відбувається через незвичну добірку видів завдань: виконання пісень під караоке, читання казок способом стеження за диктором презентації, робота з уривками мультфільмів та пошук переглянутого в тексті, вправа «Фотоапарат» тощо.

Способи навчально-пізнавальної діяльності в даному проєкті передаються через правила, вказівки, алгоритмічні приписи й засвоюються учнями в формі вмінь і навичок.

Досвід творчої діяльності фіксується в посібниках у формі частково-пошукових завдань. Ефективними, як показала практика, є завдання на розвиток зорової пам'яті, уваги, спостережливості, кмітливості, формулювання припущень, встановлення послідовності певних дій, самооцінку.

Велику увагу автори проєкту приділяють завданням, на основі яких формується ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, до самого себе та інших людей, поведінка в соціумі через дію. Для кожного предмету й на кожному уроці розроблені музичні вправи для фізкультхвилинок, що тісно пов'язані з темою і змістом уроку та формують у дітей життєві навички: виконання ранкової зарядки; заняття фізичною культурою, спортом, рухливими іграми тощо.

У проєкті враховано природні здатності молодшого школяра, вразливість його психіки, допитливість у пізнанні самого себе, схильність до імітації зразків поведінки

дорослих, що зумовлює вплив програмового змісту не лише на інтелектуальний, а й на соціальний і особистісний розвиток учня. Таким чином у молодшого школяра формуються життєві навички, що сприяють соціальному,

- духовному та психічному здоров'ю:
- уміння слухати;
- уміння чітко висловлювати свої думки;
- уміння відкрито виражати свої почуття, без тривоги і звинувачень;
- адекватна реакція на критику;
- уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей, виявляти допомогу й підтримку;
- уміння бути «членом команди»;
- уміння усвідомлювати власну унікальність;
- позитивне ставлення до себе, інших людей;
- уміння правильно виражати свої почуття;
- установка на успіх;
- уміння концентруватися на досягненні мети;
- розвиток наполегливості й працьовитості.

Отже, проєкт «Інтелект України» - це створення розвивального освітнього простору через діяльнісний підхід. В основі проєкту закладено реалізацію діяльнісних моделей навчання, зокрема: модель прискорення (дозволяє врахувати потреби та можливості певної категорії дітей, які вирізняються прискореним темпом розвитку); модель поглиблення (передбачається поглиблене вивчення обдарованими учнями певних навчальних дисциплін); модель збагачення (орієнтована на якісно інший зміст навчання з виходом за межі вивчення традиційних тем, установленням зв'язків з іншими темами, проблемами, дисциплінами); модель проблематизації (передбачає стимулювання інтелектуального та особистісного розвитку учня через використання проблемних методів і завдань проблемного характеру, пошуку альтернативних інтерпретацій навчальної інформації, що сприяють формуванню в учнів творчого підходу).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Духовні цінності розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. - №4. – С. 124 – 129.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.
3. Волканова В.В., Муржа Л.І., Мунтян Т.О. Порадник методиста. Типологічний словник уроків (вид, форма, методи та прийоми) // Управління школою – 2008. - №8-9. – С. 2-28.
4. Горгош Л.І. Інтеграція традиційних та інноваційних технологій в навчально-виховному процесі початкової школи // Розкази онуку – 2009 - №1-2. – С.4-8.
5. Дідик О. В. Компетентнісно орієнтовне навчання // Х.: Основа. – 2010.- С/148-156.
6. Інноваційні технології навчання в початковій школі / Упорядники: В. П. Телячук, О. В. Лесіна. – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 240 с.
7. Концепція педагогічної освіти / Історія української школи і педагогіки : Хрестоматія / Упорядн. О. О. Любар ; За ред.. В. Г. Кременя. - К. : Знання, КОО, 2003. - С. 704 - 718.